

1939 – 1945, ktoré viedli k jednotlivým fázam deportácií židovského obyvateľstva do vyhladzovacích táborov. V poznámkach štúdia odkazuje na podstatnú časť historiografickej produkcie k problematike antisemitizmu a holokaustu na Slovensku. Poznámky zároveň odkazujú na jednotlivé dokumenty v jadre predloženej edície.

Ešte rozsiahlejšia a vnútornou štruktúrou bohatšia je nemecká verzia úvodnej štúdie. Okrem prameňov antisemitizmu a genézy holokaustu prináša pre nemeckého čitateľa aj širšie spoločensko-politické, ideologické, právno-historické a ďalšie súvislosti prenasledovania židovskej komunity na Slovensku v sledovanom období. Osobitnú pozornosť venuje tiež úlohe prezidenta Jozefa Tisa v procese arizácie židovského majetku, vzťahu väčšinového slovenského obyvateľstva k tomuto procesu a postojom Vatikánu k deportáciám Židov zo Slovenska. Širší pohľad si vyžiadal ešte bohatší poznámkový aparát s ďalšími početnými odkazmi na historiografické zdroje, s citátmi a s rozsiahlymi komentármi. Do nemeckej verzie úvodnej štúdie je zaradená aj osobitná časť približujúca vývoj a formy protizidovskej propagandy v Slovenskej republike 1939 – 1945 s názorným obrazovým materiálom. Súčasťou úvodných častí edície je tiež kompletný zoznam archívnych prameňov a doteraz zrejme najširší zoznam historiografickej literatúry k dejinám holokaustu a jeho súvislostiam v podmienkach Slovenska od slovenských, českých, nemeckých, anglosaských a inonárodných autorov.

Prezentovaná edícia prameňov nemeckej proveniencie k otázkam antisemitizmu a holokaustu na Slovensku je významným vedeckým počinom, ktorý svojím prínosom a dosahom ďaleko prekračuje hranice Slovenska. Je doteraz najkomplexnejším dielom svojho druhu. Edíciu treba jednoznačne odporučiť do pozornosti nielen historikom holokaustu, ale aj politických, hospodárskych a sociálnych dejín Slovenska a strednej Európy v prvej polovici 20. storočia, ako aj odborníkom z viacerých príbuzných humanitných a spoločenskovedných odborov.

*PhDr. Ludovít Hallon, DrSc.
(Historický ústav SAV, v. v. i., Bratislava)*

KOVÁČ, Dušan. *DEJINY SLOVENSKA*. Praha: NLN, 2024, 610 s.
DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2026.74.1.9>

V roku 2024 pražské Nakladatelství Lidové noviny vydalo obsiahlu knihu popredného slovenského historika Dušana Kováča s názvom *Dejiny Slovenska*. Ide o syntézu dejín Slovenska začínajúcu pravekým osídlením územia a končiac rokom 2023. Treba povedať, že je to už štvrté vydanie knihy. Prvé vyšlo v roku 1998, následne v rokoch 2007 a 2010 a nakoniec zatiaľ posledné v roku 2024.

Hneď v úvode autor urobil bilanciu prác a autorov, ktorí sa podujali na syntetické spracovanie dejín Slovenska, resp. dejín Slovákov s poukázaním na limity, ktoré sprádzali uvedené práce. V 19. storočí a v prvej polovici 20. storočia to boli okrem skromnej materiálnej bázy aj ideové a najmä národnoobránné determinanty, ktoré napr. Františkovi Sasinkovi či Júliusovi Bottovi stávali mnohé bariéry pri ich interpretácii dejín Slovenska. O čosi lepšie na tom bol František Hrušovský a jeho *Slovenské dejiny*,

ktoré však vo vydaní z roku 1939 niesli pečať ľudáckej ideológie. Dušan Kováč uvádza aj Františka Bokesa a jeho *Dejiny Slovenska a Slovákov od najstarších čias po oslobodenie* (prvý zväzok vyšiel v roku 1961, druhý v roku 1968). Pravda, boli tu aj *Dejiny Slovenska*, prvý až šiesty zväzok, ktoré vychádzali v 80. rokoch 20. storočia pod redakciou Samuela Cambela, tretí diel v roku 1992. Tie síce mali už solídny materiálový základ, ale ešte stále aj marxistické metodologické východiská, ktoré po páde železnej opony stratili svoju spoločensko-politickú oporu a aktuálnosť.

Dušan Kováč v úvodnej časti knihy vysvetľuje svoj prístup k napísaniu syntézy dejín Slovenska, pričom čitateľovi najskôr vysvetlil rozdiel medzi dejinami Slovenska a slovenskými dejinami. Sympatické je, že v tejto časti prezradil, že pri písaní dejín Slovenska v závere 90. rokov i napriek snahe o kritický prístup k odbornej literatúre, z ktorej vychádzal, prebral aj časť „slovenskej historickej mytológie“ (s. 7). Podľa jeho slov v recenzovanom vydaní knihy urobil celý rad korekcií, aby tak eliminoval mytologizujúce prvky svojho rozprávania.

Vychádzajúc z Kováčovho vysvetlenia rozdielu medzi dejinami Slovenska a slovenskými dejinami je čitateľovi jasné, aj podľa názvu knihy, že spracoval osudy ľudí, ktorí žili na území dnešného Slovenska bez ohľadu na ich pôvod, národnosť, konfesionalitu a podobne. Nakoniec, ani ináč sa to nedalo urobiť, ak čítame v prvej kapitole o pravekom osídlení, ktoré archeologické výskumy posunuli do obdobia asi 250 000 rokov dozadu.

Najstaršie obdobia v dejinách Slovenska sú v podstate len naznačené s pripomenutím hlavných etníc, ktoré sídlili na území dnešného Slovenska. O čosi viac obsahuje druhá kapitola venujúca sa Slovanom od ich príchodu na toto územie v druhej polovici 5. storočia až po stredoveké Uhorsko. V tejto kapitole (ako aj neskôr v ďalších) sa Dušan Kováč snažil vysporiadať s mytologizáciou dejín Slovenska, na čo explicitne upozornil v úvode knihy, keď odmietol hovoriť o Veľkej Morave, ale nahradil ju pomenovaním Moravské kniežatstvo, ktoré vo svojej histórii malo rôznu územnú podobu. Pripomenul, že pomenovanie „veľká Morava“ pochádza od Konštantína VII. Porfyrogeneta, ktoré však podľa autora predstavuje „vzdialenú“ Moravu na rozdiel od jemu bližšej Moravy, ktorá sa v polovici 10. storočia rozprestierala na srbskej rieke Morave (s. 30).

Dušan Kováč v jeho *Dejinách Slovenska* nepodáva informácie o histórii Slovenska ako nemenné a navždy dané fakty. Vysvetľuje, ako historická veda skrz výskumy desiatok odborníkov prišla s takým či onakým záverom a dokladá aj dôvod, prečo sa on priklonil k publikovaným poznatkom modernej slovenskej i zahraničnej archeológie a historiografie a zaradil ich do historického príbehu Slovenska, resp. uvádza aj názory inej časti slovenských a zahraničných bádateľov, s ktorými sa nestotožnil, a prečo ich odmieta ako relevantné vedecké zistenia.

Monografická práca *Dejiny Slovenska* sleduje kontinuálne obdobia, ktoré na seba nadväzovali a medzníky, ktoré ich logicky oddeľovali a súčasne aj spájali.

Obsiahlejšou je tretia kapitola s názvom *V stredovekom Uhorsku*. Ide o tú časť dejín, v ktorej chýba celý rad závažných dobových informácií a prameňov, čo sa neskôr odrazilo v rôznorodých záveroch, ktoré s historickou realitou nemali veľa spoločného. Týkali sa hlavne vzťahu Maďarov a Slovákov, ich zásluh o stredoveký štát, ale najmä ich „historického práva“ na vedúce a podriadené postavenie. Maďarská a slovenská inter-

pretácia spoločných dejín sa rozchádzali. Čo je ale dôležité, že autor hneď v úvode tretej kapitoly čitateľa upozornil na nezrovnalosti výkladu spoločných slovensko-maďarských dejín a na dôvody, ktoré obe strany k tomu viedli. Tento didaktický rozmer Kováčovho rozprávania o dejinách Slovenska je v knihe naďalej prítomný a núti tak čitateľa zamyslieť sa jednak nad samotnou históriou, ale hlavne nad jej dobovou interpretáciou.

Kováčove dejiny Slovenska v tretej kapitole zahŕňajú nielen politické dejiny, ale aj sociálne, etnické a kultúrne pomery v Uhorsku, cirkevnú organizáciu krajiny a jej formovanie.

Štvrtá kapitola má názov *Vznik Habsburskej monarchie*, protihabsburské povstania. Ako prezrádza jej názov, ťažisko rozprávania sa posunulo na boj o moc tak v smere navonok – ide o expandovanie Osmanov do Uhorska a jeho dopady na slovenskom území, o boj o uhorský trón, reformáciu a protireformáciu, protihabsburské povstania, pozornosť je venovaná I. Tökölymu a F. Rákocimu a v závere zas charakteristike humanizmu a renesancie na našom území.

Nasledujúce kapitoly sledujú vývoj na Slovensku v období raného novoveku až po prvú svetovú vojnu. Pokiaľ najstaršie dejiny až dejiny 19. storočia svojim rozsahom zaberajú jednu tretinu knihy, tak 20. storočie ostávajúce dve tretiny. Táto skutočnosť sa premieta do faktografickej „nasýtenosti“ jednotlivých častí knihy. Kapitoly 1 až 8 sú voľnejším rozprávaním historického príbehu, ktorý sa odohrával na území dnešného Slovenska. Kapitoly 9 až 18 a pridaný *Epilóg* a autorovo *Post scriptum* už sledujú spomínaný príbeh Slovenska detailnejšie. Nepochybne je za tým fakt, že Dušan Kováč je špecialistom práve na prelom 19. a 20. storočia a na 20. storočie, ale aj to, že v knihe je podaný akýsi návod pre lepšie porozumenie súčasných dejín a dnešku vôbec. Dejiny sú kontinuálnym javom, kde všetko so všetkým súvisí, no nepochybne dnešným udalostiam sú bližšie udalosti z druhej polovice 20. storočia ako udalosti pravekých či stredovekých dejín. Tým monografia vychádza v ústrety vzdelávacím potrebám minimálne na stredných školách, keď posilňuje informačnú bázu týkajúcu sa dejín Slovenska v 20. storočí.

Značný priestor v knihe je venovaný vzniku Československa, čo je dobré, pretože slovenská verejnosť bola po roku 1989 často zavádzaná tvrdením, že šlo o negatívny prvok v slovenských dejinách, spojenectvo s Čechmi bolo sponchybné, ba až demonizované. Dušan Kováč však jasne a zrozumiteľne ukázal na neochotu maďarských vládnych kruhov vyjsť v ústrety tým najzákladnejším požiadavkám nemaďarských národností vrátane Slovákov – budovať si vlastnú národnú identitu v rámci vtedajšieho Uhorska. Zachovanie slovenskej národnej identity bolo možné, a Slováci to tak aj vnímali, v spoločnom štáte s Čechmi.

V 10. kapitole, ktorá nesie názov *Prvá československá republika*, sa autor venuje otázkam formovania a upevňovania nového štátu a priestor dáva problematike slovenskej autonómie, resp. požiadavkám na jej zavedenie. Tu sa zaoberal najmä Slovenskou ľudovou stranou (neskôr HSĽS) a jej politickým programom, v ktorom autonómia Slovenska mala ústredné postavenie, no neobišiel ani ostatné politické spektrum Slovenska, ba ani jeho kultúrny vývin, školstvo či otázku vzdelávania a jeho problémov. Do tejto časti zaradil prierez autonomistického hnutia na Slovensku s akcentom na 30. roky a jeho vyvrcholenie vyhlásením slovenskej autonómie.

Samostatnou kapitolou je kapitola 11 Slovenský štát ako Hitlerov satelit. Dušan Kováč hneď na jej začiatku kladie otázku, či bolo nevyhnutné, aby Slováci vyhlásili svoj štát krátko po návšteve Jozefa Tisa v Berlíne a čo by sa stalo, ak by to neurobili. Vyvracia tvrdenie „o menšom zle“, ktorým malo byť vyhlásenie samostatnosti a „väčšom zle“, ktorým malo byť rozdelenie Slovenska medzi Maďarsko a Poľsko (s. 269 – 270). Podľa autora by sa to nestalo kvôli ďalším plánom nacistického Nemecka s Poľskom a s cieľom udržať stabilné stredoeurópske prostredie pre dlhodobejšie plány Hitlera. V tejto kapitole čitateľ nájde charakteristiku slovenského štátu ako okypteného satelitu Nemecka, ako štátu s totalitným politickým systémom, v ktorom radikálne krídlo HSLS sa usilovalo presadiť koncepciu slovenského národného socializmu, a to aj za predpokladu odstavenia prezidenta J. Tisa (s. 273). Nechýba tu ani popis sociálnych pomerov v slovenskom štáte, jeho kultúrneho rozvoja, vzťah k židovskému obyvateľstvu, holokaust. Podkapitolou tejto časti je text o odboji a Slovenskom národnom povstaní. Dušan Kováč tu načrtol proces formovania odboja a cestu k vypuknutiu SNP, uviedol dôvody, ktoré viedli čoraz väčšiu časť slovenskej spoločnosti k nespokojnosti s režimom a nakoniec aj k účasti na odboji a Povstaní.

Obdobie po oslobodení Československa reprezentujú dvanásť až osemnásť kapitola. V dvanásťtej kapitole je opísaný proces obnovenia ČSR, vysídlenie Nemcov a odsun Maďarov v druhej polovici 40. rokov, úprava československo-maďarských vzťahov už ako satelitov Sovietskeho zväzu, voľby v roku 1946 a miesto Demokratickej strany v slovenskej spoločnosti, ako aj veľmi dôležitá, no do určitej miery aj háklivá slovenská otázka a jej riešenie v povojnovom období. Nechýbajú ani udalosti o preberaní moci komunistickou stranou (februárový prevrat v roku 1948) s akcentom na územie Slovenska.

Bolševická diktatúra a jej kríza je názov 13. kapitoly. Ide o koniec 40. rokov 20. storočia a o jeho 50. roky, keď si komunisti upevňovali svoje pozície vo všetkých sférach politického, spoločenského a hospodárskeho života. Neobchádza ani cirkevný život, likvidáciu gréckokatolíckej cirkvi, prenasledovanie kňazov a veriacich všetkých cirkví, ale aj likvidačné zásahy vo vnútri komunistickej strany, ktoré stáli životy a slobodu mnohých komunistických funkcionárov, zo Slovenska napr. Vladimíra Clementisa. Príbeh Slovenska v 50. rokoch 20. storočia je v Kováčovom podaní živý, priam plastický, vierohodný a súčasne so zakomponovanou výstrahou adresovanou súčasnému čitateľovi, ako sa môže zneužiť moc proti vlastným občanom, ba aj spolustraníkom a spolubojovníkom niekedy za tichého, inokedy priam viditeľného vstupovania do vnútorného života krajiny cudzou diktátorskou mocnosťou, v tomto prípade Sovietskym zväzom. Oceniť treba fakt, že autor aj pri kritickom pohľade na vývoj Slovenska a Československa v 50. a 60. rokoch nezabudol uviesť aj pozitíva, ktoré sa spájali s ekonomickým rozvojom krajiny. Mám na mysli najmä poľnohospodárstvo, ktoré sa po drastickom šoku z (aj násilnej) kolektivizácie postupne etablovalo na produktívnu časť národného hospodárstva a tiež ako rezort, ktorý stabilizoval pracovné sily v regiónoch, ktoré patrili medzi chudobné regióny bez početnejších pracovných príležitostí.

Zaujímavým čítaním je nesporne časť opisujúca demokratizačný proces v Československu od konca 50. a v 60. rokoch, ktorý ukončila okupácia Československa vojskami Varšavskej zmluvy v auguste 1968. Podobne aj cesta k federácii, ktorú okrem iného „vydláždili“ napr. aj postoje prezidenta ČSSR Antonína Novotného ku Slovensku.

V tejto časti čitateľ nájde charakteristiky viacerých osobností vtedajšieho politického života, ako boli napr. Alexander Dubček, Gustáv Husák, Vasil' Biľak, Jozef Smrkovský, Oldřich Černík a iní.

14. kapitola *Od „Normalizácie“ k novej nádeji* je opísaním udalostí v 70. a 80. rokoch, ktoré boli poznačené ekonomickou stagnáciou, ale aj opozičnými aktivitami, medzi ktoré patrila Charta '77, postupne aj činnosť iných skupín, ako boli ochrancovia prírody a ekológovia, katolícki aktivisti, ba aj reformní komunisti umlčaní v začiatkoch tzv. normalizácie. Nepochybne veľkú zásluhu na tom mala politika glasnosti sovietskeho vodcu Michaila Gorbačova.

Pád totality je 15. kapitolou, ktorá mapuje obdobie od novembra 1989 až po vznik samostatnej Slovenskej republiky 1. januára 1993. Ide o obdobie, v ktorom sa Československo zbavilo kurately Sovietskeho zväzu a začalo s formovaním vlastnej zahraničnej politiky, a to najmä k západným krajinám. Významnou udalosťou bol odchod sovietskych okupačných vojsk z Československa, ktorý D. Kováč hodnotí ako „kvalitatívny skok vo vývoji revolúcie“ (s. 378). Vo vzťahu k Slovensku autor rozoberá česko-slovenské vzťahy, ktoré sa vyhaňovali v spore o nový názov československého štátu (pomlčková vojna), následne o podobu ústavy, a to všetko na pozadí blížiacich sa parlamentných volieb v júni 1992. V podkapitole Rozdelenie Česko-Slovenska čitateľ nájde výsledky parlamentných volieb a to, ako sa prejavili vo vnútornej politike štátu a v smerovaní k rozdeleniu Česko-Slovenska na dva samostatné štáty. Autor pripomína, že k rozdeleniu Česko-Slovenska sa postavili obe strany rôzne – česká, reprezentovaná Václavom Klausom, pristupovala k tomuto aktu racionálne a pripravovala bezproblémový prechod od spoločného štátu k českému, pre slovenskú, reprezentovanú Vladimírom Mečiarom, boli vlastné „okázalé a v podstate prázdne gestá“ (s. 387).

Napriek všetkému však Slovenská republika vznikla a tento proces autor zachytil v kapitole č. 16 *Slovenská republika*. Jej štátoprávne ukotvenie a hodnotová orientácia smerovala na západ – do Európskej únie a vojensky do Severoatlantického paktu, o čom hovorí kapitola 17. Tento proces nebol bezproblémový, no vďaka novej politickej realite po voľbách v roku 1998 sa cesta Slovenska do severoatlantických štruktúr a Európskej únie úspešne realizovala. D. Kováč v tejto kapitole opisuje ekonomické pomery a nezapadol ani na prírodné katastrofy – ako boli viaceré záplavy a v roku 2004 aj silná veterná smršť vo Vysokých Tatrách, ktorá zničila les vo výmere 12 000 hektárov.

Posledné dve desaťročia sú zachytené v 18. kapitole s názvom *Zložitě hľadanie bezpečného právneho štátu (2006 – 2021)*. V nej autor sledoval nielen vnútorný život Slovenskej republiky, ale aj jej zahraničnopolitickú orientáciu, priestor vymedzil tiež Visegrádskej štvorke a vzťahom Slovenska s jej najbližšími susedmi – Poľskom, Českom a Maďarskom.

Kniha však nekončí osemnástou kapitolou, ale je pridaná aj 19 kapitola *Epilóg. Pandémia a politika*. V nej sú zachytené udalosti spojené so šírením Covid-u 19, voľbami a povolebným životom, vraždou novinára Jána Kuciaka a jeho snúbenice, plagiátorskými aférami vtedajších najvyšších štátnych činiteľov, korupčnými aférami politikov, policajtov, podnikateľov.

Ako 20. časť je v knihe dodaná poznámka – *Post scriptum*. Ide o reakciu autora na rusko-ukrajinský konflikt, ktorý vyvrcholil ruskou agresiou voči Ukrajine vo februári

2022. Zachytená je v nej atmosféra na Slovensku po tejto informácii a snaha Slovákov pomôcť napadnutej Ukrajine morálne a materiálne. Dušan Kováč v tejto kapitole ešte naznačil hlavné vnútropolitické udalosti do volieb v novembri 2022 a po nich.

Posledné časti knihy, ktoré zachytávajú udalosti v 21. storočí na Slovensku, sú písané nielen ako výpoveď historika najnovších dejín, ale aj ako výpoveď občana s bezprostrednou autentickou skúsenosťou.

Z formálneho hľadiska treba uviesť, že kniha ponúka chronologický prehľad významných udalostí, mená panovníkov a hláv štátov, ktorých bolo Slovensko súčasťou, rodokmeň Arpádovcov, Anjuovcov, Luxemburgovcov, Habsburgovcov a Jagelovcov. Dôležitý je aj prehľad použitej literatúry a register osôb, obcí, štátov i území spojených s históriou Slovenska.

Kniha Dušana Kováča *Dejiny Slovenska* je menej tradičnou syntetizujúcou, no prehľadne urobenou knihou o histórii Slovenska a jeho obyvateľov. To, čo čitateľa hneď osloví, je jeho výklad dejín, keď ponúka, ako som to uviedol vyššie, viaceré interpretácie kľúčových udalostí a zároveň vysvetlenie, prečo sa on ako autor stotožnil s danou interpretáciou. Text dejín Slovenska prezrádza, že jeho tvorca nie je len historik, ale aj spisovateľ – „človek pera“, že príbehy Slovenska v jeho podaní sú dobre čitateľné, ľahko uchopiteľné a presvedčivé.

*prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.
(Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove)*